

VOORWOORD

Vier generaties

Mijn passie voor de wereld van eb en vloed in het ondiepe Waddenland blijkt een genetische kwestie te zijn. Overgrootvader, Roelf Noordhoff, werd in 1867 geboren aan de Groningse kust. Hij beschreef de wereld van slikken en kwelders in een intensief gebruikt boek met schoolwandplaat over de Groninger kwelders. Ik deel met hem de liefde voor dat amfibische landschap: half land, half zee, met fascinerende schakeringen omdat de zon door het ondiepe water heen tot op de bodem schijnt. Hij schrijft lyrisch over ‘het gezegende slik’ dat de streek rijk maakte nadat het zo vakkundig in cultuur was gebracht. Vooral de Groninger boer oogstte lof omdat die als mens betrouwbaar was, sociaal en ‘zo solide als zijn bouwgrond’.

Roelf Noordhoff maakte mee dat aardrijkskunde een verplicht vak werd op school. Hij wilde voor zijn leerlingen landschappen tot leven brengen en ontwierp een nieuwe serie kaarten waaruit beter te begrijpen was waar en waarom mensen in het landschap gingen wonen. Zijn manier om hoogteverschillen weer te geven was minder wetenschappelijk dan in die tijd gebruikelijk was, maar wel duidelijker. Vijftig jaar na zijn dood nam de Grote Bosatlas de ‘Noordhoff-schaduwering’ over.

In mijn tijd zijn er weer hele andere kaarten nodig. De Waddenzee is Werelderfgoed waar natuurwaarden vooropstaan en de mens afstand moet bewaren. Er is grote waardering voor ongerepte wildernis. We tellen de zeehonden om ze te koesteren, volgen

bezorgd het aantal vogelsoorten dat in staat is om te overleven en op moderne kaarten krijgen de vismigratieroutes met hun kunstwerken om de dieren tussen dijken en wegen door te loodsen evengoed aandacht als sluizen en snelwegen.

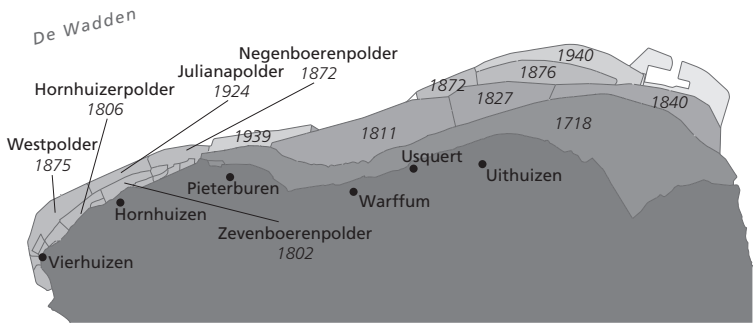
Wanneer ik naar de dijk ga om te genieten van de Waddenzee bekruipt me onderweg vaak een ongemakkelijk gevoel. Alsof ik daar niet hoor te zijn. Het landschap straalt in eerste instantie een afhoudendheid uit die ik herken van de mensen die er wonen: Groningers kunnen ook afwachtend en afstandelijk zijn. Veel kustboeren hebben eeuwenlang hun bezit uitgebreid door verder in zee dijken te bouwen en land aan te winnen. Dat heeft de bewoners van de streek in de tijd van mijn overgrootvader welvaart en vooruitgang gebracht. In onze tijd heeft de samenleving andere behoeften. Het aangewonnen land waar onze voorouders trots aan ontleenden, vormt nu een barrière: het scheidt de kustdorpen van de Waddenzee. Wie de kuststreek wil openen, moet geduld hebben.

Roelf Noordhoff zag dat al in zijn tijd toen hij schetste dat Groninger herenboeren ‘zo onverzettelijk als polderdijken’ kunnen zijn. Boeren zorgden ervoor dat de zee op afstand van de bewoners werd gehouden en daarbij kwam die onverzettelijkheid goed van pas. Maar nu de welvaart niet meer wordt bepaald door zaken als ligging of bodemgesteldheid vindt een herordening plaats van zowel de inrichting van het landschap als de machtsverhoudingen. En dan kan die Groningse karaktertrek ook in de weg zitten.

Ik ontleen er – net als mijn overgrootvader destijds – groot plezier aan om in het slikkige kustland te zijn en er te speuren naar verhalen. Steeds weer stuit ik op de wisselwerking tussen mens en natuur. Toen ik Klaas Sijpkens ontmoette, besepte ik hoe hij voortbouwt op het leven van zijn voorouders terwijl het lijkt alsof hij alles anders doet. Zijn overgrootvader Sijpko was gericht op het bedijken van kwelderland terwijl Klaas nu zijn inkomen haalt uit natuurbeheer op de buitendijkse kwelders en het toerisme daar-

omheen. Beiden leven ze in het kustlandschap van hetgeen de zee brengt, maar hun leven is totaal anders.

Via vier generaties Sijpkens komen in *Schaduwkust* de veranderingen in de samenleving aan bod en hoe die hun weerslag vinden in de leefomgeving. Daarin verloochen ik mijn afkomst niet: net zoals Roelf oriënteer ik me zowel op de mensen als op het landschap. Het perspectief is in die periode drastisch gekanteld, maar de constante is onze passie voor het wad.

PROLOOG

Land uit zee

De Waddenzeekust ligt er in de eenentwintigste eeuw rustig bij. Hier krijgen vogels en vissen voorrang en moet de mens vooral toeschouwer blijven. De Waddenzee is in 2009 Werelderfgoed geworden, een plek van uitzonderlijke natuurlijke betekenis. Ooit waren de kustboeren hier de gevierde eigenaren. Achter een rij Waddeneilanden schiepen zij nieuw land; strook voor strook veroverden ze kwelders op de zee. Ze legden hun particuliere dijken over de rand van het Groninger land als schillen om een ui.

De inpolderingen hadden een heroïsche kant: het ging over steeds grotere polders en een nóg langere en hogere dijk om de zee buiten te sluiten. Was het vruchtbare land eenmaal bedijkt dan gaf het riant oogsten. De bedijkingen hebben de regio eerder grote welvaart gebracht: de boeren werden er rijk van en vele arbeiders verdienden er hun brood mee. Generaties dijdten uit en groeiden op aan de kust. De boerderijen werden fraaier en groter en de mensen die erin woonden konden meer en meer bepalen hoe het landschap eruitzag. Onder leiding van tomeloos ambitieuze boeren groeide Groningen steeds verder de zee in.

De wereld van de kustbewoners is ingrijpend veranderd. Op de akkers aan de rand van het land zijn tegenwoordig geen mensenheden meer nodig om de oogst van het land te krijgen. Een hele klasse landarbeiders is vertrokken naar de stad en werkt in de industrie of dienstverlening. Ook het aantal boeren is sterk uitgedund, want de hedendaagse bedrijven beslaan steeds meer hecta-

res. Kwelderwerkers zijn niet meer nodig, want Nederland poldert die unieke Waddenzee niet verder in. Aan de vastewalkust staan steeds meer huizen en boerderijen leeg – de prijzen zijn aantrekkelijk, maar de omgeving is knoestig. De havens op het vasteland waar ooit vissers aanmeerden zijn al eeuwen geleden drooggelopen. Ook de dorpen zijn de verbinding met de Waddenzee kwijtgeraakt, want door de vroegere landaanwinningen zijn ze kilometers ver van zee komen te liggen. Op de sociale kaart staat de Waddenzeekust nu te boek als krimpregio; een zorgenkind.

Deze buitenste rand van Groningen heeft een eigen sfeer. De akkers zijn persoonlijk door de eigenaren op zee veroverd en ook de weg naar de zeedijk is particulier eigendom. Dat zie je aan het wegprofiel en de bebording. Maar je voelt het vooral: over dit landschap hangt een waas van afhoudendheid. Aan de andere kant van de Dollard ligt zo'n zelfde waddenkust. Ook daar waait vaak een ongeremde zeewind, maar hier toont het landschap zich toeschietelijker. Kleine Duitse vissershavens zijn op het vasteland magneten voor toeristen die van het Werelderfgoed willen genieten. En alhoewel de Duitse Waddenzee minder ruim en ruig is dan de Groningse lukt het de Duitse kustdorpen beter om toeristen te trekken. In de levendige kleine zeehavens zijn hotels gekomen, gemeenten maken plaats voor strandkorven en leggen buitendijkse campings aan met als het even kan een getijdenzwembad. Andere delen van de Duitse kustlijn zijn als natuurzone ingericht en grotendeels ontoegankelijk gebleven. Aan de Groningse kust kun je bijna overal een kanon afschieten.

Vanwaar dat verschil? De waddenkust kent een lange bewoningsgeschiedenis. Eeuwen geleden al trokken mensen erheen. Ze wierpen verhogingen op waarop ze hun huizen bouwden – om droge voeten te houden. De gevaren van de zee brachten de bewoners samen op wierden (Groningen), terpen (Friesland) en halligen (Duitsland). Vanaf de twaalfde eeuw begonnen de bewoners land te bedijken om ook de akkers te beschermen tegen het zoute zeewa-

ter. Dat begon langs zeearmen in het binnenland. Tot daar liepen de ontwikkelingen aan de Nederlandse en Duitse kust gelijk op.

Allengs werden de kustbewoners stoutmoediger en keken ze verlangend naar de opgeslibde zones direct aan de kust. In Duitsland zat weinig vaart in die landaanwinningen, want daar eigende de staat zich het nieuwe land-uit-zee toe. De Duitse kustboeren namen er dan ook meestal genoeg mee als hun vee op de kwelder kon weiden. De welvaart in die kuststreek bleef mede daarom eeuwenlang bescheiden, net als de maatschappelijke positie van de boeren. Daar staat tegenover dat de Duitse dorpen hun oriëntatie op de zee niet hebben hoeven prijsgeven.

In Groningen gold een andere wet. Daar kwam kweldergrond toe aan de kusteigenaren die er een dijk omheen bouwden. De eerste landaanwinningen kregen bovendien meer tempo doordat kloosters vanaf de twaalfde eeuw de bedijkingen grootschaliger aanpakten. Ze hadden ervaring met de turfwinning en benutten het organisatievermogen dat ze daarmee hadden ontwikkeld ook aan de kust. Toen de katholieken vier eeuwen geleden uit Groningen verdreven werden, pakten de kustboeren de landaanwinningen verder op. Zij namen in collectieven de leiding over de kwelderwerken en bedijkingen. De boeren wonnen land aan in het verlengde van hun bezit en investeerden in dijken die ze samen met hun burens steeds verder in zee legden.

Maar ook die particuliere organisaties werden een paar eeuwen later aan de kant geschoven. Met de verstatelijking aan het begin van de negentiende eeuw strekte de overheid begerige handen uit naar dat goudgerande eigendomsrecht op nieuw gewonnen land-uit-zee. De Groningers gaven echter hun Ommelander Landrecht niet gemakkelijk prijs en er volgde een lange juridische strijd. Iedere adempauze in de rechtsgang werd door de kusteigenaren aangegrepen om weer een volgend stukje zee te bedijken en te oormerken als hun eigen particuliere bezit. Uiteindelijk verloren de boeren toch het recht op het buitendijkse rijk.

Toen het recht van opstrek in zee ook in Groningen eindigde, lag de kust al kilometers ver van de dorpen. Daarom moeten wij nu vanuit de kustdorpen eerst over een paar kilometer 'eigen weg' tussen akkers door om de Waddenzee te zien. En is het dus rustig aan de dijk. Voor de vogels en de vissen is die terughoudendheid van de mens helemaal niet erg, het ecosysteem kan dan even bekomen van eeuwenlange exploitatiedrift. Maar de streekbewoners raken steeds verder in het nauw. Het blijkt niet gemakkelijk voor een samenleving om de oude oriëntatie op de landbouw te verleggen naar een nieuwe richting. Het is al helemaal niet gemakkelijk om de blik weer naar zee te richten vanwege de fysieke barrières. Tussen de kilometers brede kuststrook met bouwland liggen amper openbare wegen. De huidige oevereigenaren bewegen niet erg mee. Dat was vroeger zo en dat is nog steeds zo. De kustboeren hebben moeite om hun dominantie over de gemeenschap los te laten. Toch is dat aan de orde nu het belang van de landbouw voor de inwoners van de regio sterk is afgenomen. De streek zoekt een nieuwe bestaansbasis en daarbij hoort een andere oriëntatie op het landschap.

De kustboeren zelf hebben het trouwens ook moeilijk. Veel Groninger families hebben de boerderij niet kunnen houden. Op de vrije grondmarkt zijn de hectares goud waard en bij vererving is vaak de enige optie nog om het bezit te verzilveren zodat het verdeeld kan worden. De fiscus duwt ook die kant op door bij iedere generatiewissel zijn deel over de waardevermeerdering op te eisen. Zo verdwijnt het zicht op de lange termijn steeds verder achter de horizon. De oude mechanismen om boerderij en grond bij elkaar te houden en om de grondprijs in de hand te houden zijn buiten werking gesteld. Tegenwoordig omarmen bestuurders de vrije markt. Boeren zijn voedselproducenten en die moeten zichzelf redden. Soms lukt dat, maar vaak lukt dat ook niet.

In de jaren zestig leek de ruilverkaveling soelaas te bieden. Het land leverde na de herinrichtingen inderdaad meer producten,

maar door de efficiencyslag zijn nog meer mensen uit het landschap geduwd, zowel arbeiders als boeren. De grotere opbrengst per hectare verdwijnt zo in steeds minder zakken.

In de tweede helft van de twintigste eeuw kwam er – in de voetsporen van de eerdere turfwinningen – opnieuw een partij die de bodem ging exploiteren door er brandstof te gaan winnen. Nu waren het geen monniken die turf kwamen delven maar was het de Nederlandse Aardolie Maatschappij die het grote Groninger gasveld verzilverde. Zo betrouwbaar als deze exploitant leek, ook die werd een halve eeuw later met pek en veren verjaagd. Niet vanwege de geloofsrichting, wel omdat ze aardbevingsschade aan gebouwen onder het karpet veegt.

Waar zit perspectief voor de Groningse kust en de mensen die daar leven? Politici en bestuurders zien kansen voor hun inwoners om te profiteren van de unieke grote wildernis, de Waddenzee, die ten noorden van Groningen het meest ongerept en natuurlijk is. De versterkte hoge dijken kunnen als een lange uitkijkpost voor wandelende en fietsende toeristen gaan fungeren. Bovendien heeft de geschiedenis veel historische ankerpunten achtergelaten: complete wierden, kolken, grote herenboerderijen, fraaie borgen en eeuwenoude kerken met markante unieke torens die je van verre de weg wijzen in het landschap. Ook die maken de kustregio aantrekkelijk voor recreanten. Natuurtoerisme lijkt daarom een goede richting voor de reanimatie van de streek.

Maar het gaat niet hard met deze transitie. De Groningse kust lijkt gevangen in een taai web van tegenkrachten. Daarin spelen particuliere eigenaren die de kust privé willen houden een belangrijke rol. Een enkele oeverbezitter lukt het de blik van het land naar de Waddenzee te richten op een andere toekomst voor de regio. Maar velen houden vast aan hun vroegere rol. Soms door de weg naar de kwelder gesloten te houden voor het publiek of ontwikkeling van hun achtertuin tot recreatiezone te blokkeren.

Elke generatie drukt haar stempel op de veranderingen van het

landschap. Vaak wordt pas achteraf duidelijk wat de impact is van ieders individuele keuze op de leefomgeving en de gevolgen die dat heeft voor andere streekbewoners. Terugkijkend blijkt dat veel leden van het kampioensteam van de vorige eeuw nu de hekkensluiters zijn geworden.

Op de negentig kilometer lange Groninger zeedijk blijft het ondertussen stil.